لە پەراوێزی هێنانەگۆی زمانێکی لاڵ

یوسف عیزەدین

کاتێک دوو کەس دەیانەوێت بیر لەیادەوەرییەکی هاوبەشی خۆیان بکەنەوە، ئەوە بێگومان بەپشت بەستن بەتوانای وەبیرهاتنەوە، ڕەنگە هەردووکیان هەمان یادەوەری هاوبەشیان بەهەمان شێوە بیرنەکەوێتەوە ونەکرێت هەردووکیان وەک یەک وبەهەمان شێوە و لەهەمان گۆشەنیگاوە بیهێننە پێشچاویان و لەزەینیاندا بەرجەستەی بکەن. ئەمە جگە لەوەی وەیادهێنانەوەی یادەوەرییەک کەمجار تەنانەت لای کەسانی ئاساییش وەک خۆی دێتەوە یاد، زۆر هۆکار هەن کاردەکەنە سەر پرۆسێسی وەبیرهێنانەوەوبیرکردنەوە لە هەر شتێک کەپێشتر رووبدابێت، تەنانەت ئەگەرێکی زۆری تێکەڵکاری و لەبیرچوونەوە وئاوێزانبوونی خەون بەیادەوەرییەکی ریالیتی هەیە، ئەمە جگە لەوەی ئەگەر مەبەست بێت یادەوەرییەکە بگێڕدرێتەوە، ئەوا جارێکی تر بەویست یان بەدەر لەویستی ئەوەکەسەی کەدەیگێڕێتەوە قابیل بەگۆڕان و تێکدان و پاش و پێشخستنە، دەکرێت بڵێین هەست و نەستی کەسەکە و زۆر هۆکاری سایکۆلۆژی ڕۆڵیان هەیە لەبیناکردنێکی سەرلەنوێی ئەوەی کەوەبیردەهێنرێتەوە. لەڕۆژهەڵاتدا جیاوازی گێڕانەوەکان زۆر زیاترو بەشێوەیەکی بەرچاوتر دەکەوێتە پێشچاو، تەنانەت ئەو کاتانەی کەکۆمەڵێک کەس پێکەوە دەڕوانێتە ڕووداوێک. سەبارەت بەمە باسێک هەیە کەگوایە ئینتلیجنسێکی ئینگلیز لەیەکێک لەشارەکانی ڕۆژهەڵات، بەچاوی خۆی ڕووداوی کوشتنی زەلامێک دەبینێت، بەڵام دواتر هەر وەک ئەوەی ڕووداوەکەی نەبینیبێت کاتێک بەجیاجیا دەست دەکات بەپرسیاکردن لەو خەڵکانەی کە ڕووداوەکەیان بینیوە، دەبینێت هەریەکەی شتێکی جیاوازی لەویتر بۆ دەگێڕێتەوە، ئیتر هەیانە ئەوەندەی پێوە دەنێت کابرا سەرسام دەکات، بەڵام پاش چەند ڕۆژێک کەدەپرسێتەوە سەیر دەکات، کار لەکار ترازاوە و ڕێک ڕووداوەکە بۆتە حیکایەتێکی خەیاڵی کە هیچ پێوەندییەکی بەراستی ڕووداوەکەوە نییە. ئەمە بۆخۆی نموونەیەکی ئاشکرایە لەحەزی شاراوەی مرۆڤ بەگشتی و خەڵکی ڕۆژهەڵاتییش بەتایبەتی بۆ گێڕانەوە و تەنانەت گۆڕینی ئەوەی کەبەچاوی خۆی بینیویەتی، ئەمە لەکاتێکدا کەمەرج نییە دوو کەس یان چەند کەسێک، ڕووداوێکی ترسناکی دیاریکراو وەک یەکتر ببینن، ترس لەو حاڵەتانەدا کاریگەرییەکی زۆری لەسەر بینین هەیە، سەرباری هەموو ئەوەی لەنێو کەسی بینەردا پەنهان و شاراوەیە، لەڕووی سایکۆلۆژییەوە زۆر حاڵەتی سەیر هەیە هەر بۆ نموونە جۆرێک لە هەلوەسە هەیە وا لەو کەسەدەکات کەئەو حاڵەتەی تێدا بەدیدەکرێت، جەستەی خۆی بەدەر لەخۆی و لەحاڵەتی جوڵاندا ببینێت...“پاولۆ کۆیلیۆ” دەڵێت: (وەیادهاتنەوەی ساتەوەختێکی پڕترسی ڕۆژگارێکی بەسەرچوو بەسە بۆ ئەوەی کەوابکات لەگەڵ هاتنی هەر بەیانییەکی نوێدا هەمان ڕۆحی پڕ لەترس و تۆقین لەتۆدا دووبارە ببێتەوە). نابێت ئەو ڕاستیەشمان لەیاد بچێت کەهەموو شتەکان وەک یەک لای کەسە جیاجیاکان مەئلوف یان نامەئلوف نین. ئەمە لەنێو شارستانیەت و ژیارە جیاجیاکانیشدا دەبینرێتەوە، یەکەمجاری بینینی شتەکان سیحرو سەیر وسەمەرەیی خۆی هەیە، تەنانەت هەندێ جار ترس و ترسناکییش لەخۆدەگرێت، ترسان وخۆ شاردنەوەی خەڵکی گوندەکانی زۆر شوێن کاتێک بۆ یەکەمینجار ئۆتۆمبیلیان دیوە، یان بەسەرهاتی ئەو ئاغایەی بۆ یەکەمینجار تفەنگی بنیوەو بۆ ئەوەی کە بزانێت بەڕاست مرۆڤ دەکوژێت لەسەرێکێک لەپیاو ماقوولەکانی خۆی تاقیکردۆتەوەو کوشتوبەتی دواتر لەبەر سەیری ئەو شتەی کەبۆیەکەمینجارە دەیبینێت و شاگەشکەبوونی ئاگای لەوە نەماوە کەسێک لەبەردەمیدا لەخوێنی خۆیدا گەوزاوە. هەندێ شارستانیەت هەبوون زاناکانی لەسەردەمێکدا زۆر ڕاستی زانستییان کەشفکردووە، کە لەئێستاشدا جێگەی سەرسامییە، بەڵام لەنێو خودی ئەو شارستانییەتانەدا لەو کاتەشدا جێگەی سەرسوڕمان نەبووە و ئاسایی بووە. هەروەک شارستانییەتی هندییەکانی باکووری هندستان و بەتایبەتیش لەسەردەمی گۆپتادا، زانایانی ئەو شارستانیەتە لەو کاتەدا و پێش هەموو زانایانی شارستانییەتەکانی تر،گەیشتوونەتە ئەو ڕاستییەی کەگەردوون بێکۆتایەو توانیویانە مەودای درێژی دەوری زەوی بخەملێنن کە هیچ جیاوازییەکی وای لەگەڵ پێوانەی ئەمڕۆدا نییە. تەنانەت هیندییەکان بەتایبەت باوەڕدارانی“شیڤا” یەکەمین میلەتێکن بگرە تائێستاش کەتوانیبێتیان وەک پێوەندییەکی دوولایەنەی ئاسایی بڕوانە پێوەندی سێکسی ژن وپیاو و هەرگیز سێکس کردن وەک تاوان و گوناە سەیر نەکەن و هچ جۆرە وشەیەکی وەک زینا و فاحیشەو هەموو ئەو وشانەی بۆنی نێرسالاری لێدێت لەفەرهەنگ و زمانیاندا نەبێت، جیاواز لەهەموو کلتوورەکانی تر سێکس لای ئەوان کارێک نییە بۆ زەلیلکردنی مێینە، یان بۆ بەزەلیل بینینی مێینە. ئەگەر ئێمە وەک نامەئلوفێک بڕوانینە ئەوەی ئەوان، بەڵام ئەمە لای ئەوان شتێکی مەئلوفە، هەروەک چۆن تێڕوانینی نائاسایانەی ئێمە بۆ فیستیڤاڵی“کاسیا جا” کە بەمەبەستی ڕزگاربوون لەشتە خراپەکان و دوورخستنەوەی تاریکی وەک هێمایەکی هێزە شەڕانگێزەکان، لەشەوێکدا هەموو باوەڕدارانی“شیڤا” مۆم دادەگیرسێنن، دەچنە سەر لوتکەی چیاکان و ئاگردەکەنەوە، نەگۆڕانی ئەم قەناعەتەشیان لەمڕۆدا ئەوەندەی تر ئەو کەشەیان و چەندین کەشی لەو چەشنە دەکاتە شتێکی نائاسایی.
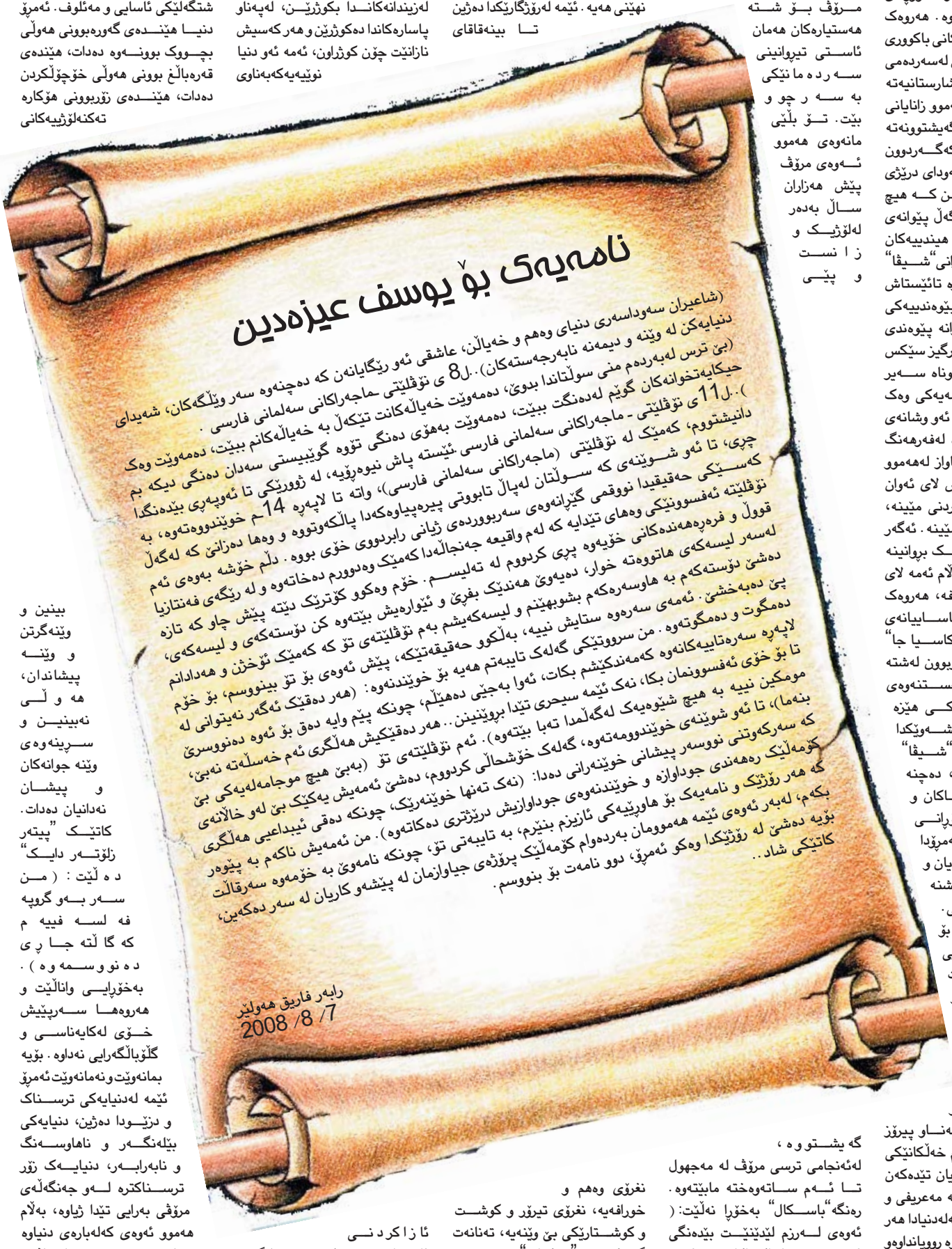
ئەم دنیایەی ئێمە بۆ خۆی شوێنێکی نائاسایی و پڕ لەدنیایەک خورافات و ئەفسانە و سیحر و شەعوەزەو شتی لەو بابەتەیە، هێشتاکە چەندین درەخت و شاخ و ڕووبار و پەرستگەو نزرگەو مەزارو شوێنجێگەی بەناو پیرۆز لەدنیادا هەن و بەردەوام خەڵکانێکی بەژمارە یەکجار زۆر ڕوویان تێدەکەن و هەموو ئەو گۆڕانکارییە مەعریفی و زانستی و فیکرییانەی کەلەدنیادا هەر لەسەردەمی ڕێنیسانسەوە ڕووياناوەو ڕووبەدەن کاریان نەکردۆتە سەر زەینی هیچ کامێک لەوانەی گەیشتوە ، لەئەنجامی ترسی مرۆڤ لە مەجهول تا ئەم ساتەوەختە مابێتەوە. ڕەنگە“باسکال” بەخۆڕا نەڵێت: (ئەوەی لەرزم لێدێنێت بێدەنگی ئەبەدیی فەزا ناکۆتاکانە). ئیدی زۆربەی ئەوەی لەمڕۆدا لەم دنیا بەناو مۆدێرن و میکرۆفیزیۆنیەدا ڕوودەدات، شتگەلێکی ناماقوول و عەجایبن، لەنێوجەرگەی ڕۆژئاوادا“ساتانیستەکان” پەیدادەبن و چەندین گەنجی خوێندەوار ڕادەکێشن و دواجار بەو پەڕی قەناعەتەوە ئامادەکرێن ببنە قوربانی کەشێکی خورافی و سەربەرپدرێن، یان خۆیان بکوژن.“ئیلۆهیم”یەکان گروپێکی ترن و بەهاریکاری چەندین دەوڵەمەند بەتەمای دروستکردنی شوێنجێگەیەکی یەکجار سەیرن،بۆ پێشوازیکردنی“ئیلۆهیم” ئەودەمەی لەئاسمانەوە بەسەردان دەگەڕێتەوە سەر زەوی. ئەمانە باوەڕیان وایە پاش مردن”ئیلۆهیم“لەڕێی کلۆنکردنیانەوە دروستیان دەکاتەوە، واتە تەنها ئەوانە دروست دەکرێنەوە کەسەر بەو گروپەن ودەتوانن جارێکی تر بژێنەوە، ئەدامانی ئەم گروپەش کەسانێکی نەخوێندەوار نین، زۆربەیان دکتۆر و ئەندازیار و خاوەن بڕوانامەن و لەسەرجەم وڵاتانی دنیادا نوێنەریان هەیە، کۆبوونەوەی تایبەتیان هەیە، سەما و کەشی سێکسییان هەیە، دنیایەکلایەنوهێزلەپشتکەوالیسەوە پشتگیریان لێدەکات، لەپشت هەموو ئەوەی ئەمانەو هاوچەشنەکانیان دەیکەن دنیاک شتی شاراوە و نهێنی هەیە. ئێمە لەڕۆژگارێکدا دەژین تا بینەقاقای پێشکەوتنی پرۆسەی شارستانیبوون ژمارەی کوشتن کەم دەبێتەوە و ڕوو لەکەمبوونەوە دەکات لەپێناو)، بەڵام ئەمە وەک ئێمە لەئێستادا دەیبینین کەی وایە، ئەمە جگە لەوەی پرۆسەی گۆڕانی دنیا لەلایەن زلهێزەکانەوە پرۆسەیەک نییە حیساب بۆ تاکە کەس و مافەکانی مرۆڤ و ئەو شتانەی تر کەهەرخۆیان بانگەشەی بۆ دەکەن بکات. بەناوی گۆڕینی دنیا و میللەتانەوە سەرۆک عەشیرەت و هێزەکانی جەهل و داکۆکیلێکەرانی چاخە تاریکەکان و جەللادەکان و دەیان هێزو لایەنی ناشرینی تر، لەجێی جەللادەکەی تر دادەنێنەوە و ئەوەی گوورزی کوشندەی بەر دەکەوێت کەسە ئاساییەکان، ئەو کەسانەی ئەندامی پێکهاتەی هۆز و تیرە و خێڵ و دەستە و تاقمە ئایینییەکان نین، ئەوەی گورزی بەر دەکەوێت خەڵکێکی خوێندەوارە، کەدەبێت لەمەو دوا بەپێی دڵی دنیایەک گەورە پیاو و گروپ و تاقم هەڵسوڕێ، بیریکاتەوە، بنووسێت. ئەمەیە ئەو دیموکراسییەتەی کە پێشتر بانگەشەی بۆ دەکرا، ئەمەیە گڵۆبالیزم لەجێی دیکتاتۆرێک سەدان دیکتاتۆری بچکۆلەت بۆ دروست دەکات، لەجێی ئەوەی مرۆڤەکان لەزیندانەکاندا بکوژرێن، لەپەناو پاسارەکاندا دەکوژرێن و هەر کەسیش نازانێت چۆن کوژراون، ئەمە ئەو دنیا نوێیەیەکەبەناوی بەناوی ڕزگارکردنی لە خێزان، باوک، برا، مێرد، دەیکاتە بوونەوەرێک کەلەهەموو شوێنێکدا دەبێت چاوەڕێی ئەوە بێت پەلامار بدرێت، بفڕێندرێت، دەستدرێژی سێکسی بکرێتە سەر و هەر ئەم دنیایەشە دەیکاتە بابەتی فیلمە سێکسییەکان. دیارە هەر ئەم سیستەمەی ئێستای دنیاشە دەیەوێت بەتەواوی خۆشەویستی مابەینی مرۆڤەکان نەهێڵێت، بۆ هەموو شتێک ئەڵتەرناتیڤێکی موزەیەف بدۆزێتەوە. خودی ئەو سیستەمەی کەئێستا حوکمی دنیا دەکات پێویستی بەزۆرترین زمارەی کوژراوە، پێویستی بەبوونی تیرۆر و تیرۆریستانە. لەم هەموو جانجاڵی و ئاشووبەدا دەبێت ئەوە لەبەرچاو بگرین کەکردەی نووسین هەر لەم دنیایەدا دەگوزەرێ، بەو مانایە نا کەدەبێت ببێتە ئاوێنەی ئەم واقیعە ناشرینە، بەو مانایەنا کەدەبێت وێنەیەکی فۆتۆگرافی واقیعمان پیشان بدات، کەس پێویستی بەبینینی دەقاودەقی هەموو ئەو شتانە نییە کەلەدنیادا ڕوو دەدات، میدیاکان بەزیادەوە ئەمە دەکەن، بگرە بەدووبارەکردنەوەی چەندین جارەی وێنەی کوژراو و لاشە پارچەپارچەکراوەکان و دیمەنی کوشتارگەکان، هەموو ئەمانەیان کردە شتگەلێکی ئاسایی و مەئلوف. ئەمڕۆ دنیا هێندەی گەورەبوونی هەوڵی بچووک بوونەوە دەدات، هێندەی قەرەبالغ بوونی هەوڵی خۆچۆڵکردن دەدات، هێندەی زۆربوونی هۆکارە تەکنەلۆژییەکانی بینین و وێنەگرتن و وێنە پیشاندان، هەو لێ نەبینین و سڕینەوەی وێنە جوانەکان و پیشان نەدانیان دەدات. کاتێک ”پیتەر زلۆتەر دایک“ دەڵێت : (من سەر بەو گروپە فە لسە فییە م کە گا لتە جا ڕ ی دە نو وسەمە وە) . بەخۆڕایی واناڵێت و هەروەها سەرپێچیش خۆی لەکایەناسی و گڵۆبالگەرایی نەداوە. بۆیە بمانەوێت ونەمانەوێت ئەمرۆ ئێمە لەدنیایەکی ترسناک و دزێودا دەژین، دنیایەکی بێلەنگەر و ناهاوسەنگ و نابەرابەر، دنیایەک زۆر ترسناکترە لەو جەنگەڵەی مرۆڤی بەرایی تێدا ژیاوە، بەڵام هەموو ئەوەی کەلەبارەی دنیاوە دەیزانین و دەیبینین، یان ڕاڤەی دەکەین و لێیوردەبینەوە، هەموو ئەو لۆژیک و سنوورانەی پێشکردەی نووسین هەن، لەئاست موجازەفەی نووسەرێکدا بۆ کەشفکردنی مەجهول و خستنە ڕووی نەزانراوەکان دەستەوسانن. پێمایە نووسەری جدی جا لەهەر ژانرێکی ئەدەبیدا خۆی تاقیبکاتەوە، وەک کەسێکی ئاسایی ناڕوانێتە فۆرمالیتەو ناوەڕۆکی شتەکان، بەسادەیی ناتوانێت مامەڵە لەگەڵ ریالیتەو ئیماژی حەقیقەتی شتەکان بکات وەک ئەوەی هەن، ئەگەر وابن،چونکە خودی حەقیقەت وەک چەمکێک یەکێکە لەچەمکە هەردەم ناجێگیر و شڵۆقەکان. ئاشکرایە ونبوونێک یان وێڵبوونێک لەکردەی نووسینی ئەدەبیدا هەیە، تەنانەت زۆرجار دەستەوسانی و بێهوودەبییەکی قوڵ ئامادەیی هەیە کەدواجار خوێنەر دەباتەوە بۆ نێو پاساژە تاریک و ترسناکەکانی ناخ. ئەدەبیاتێک کەبەگشتی جوانی دەبەخشێت، کار لەتۆپۆگرافیایەکی خەیاڵیدا دەکات کەزەمەن، شوێن و هەموو شتە نەویسراوەکانی تێدا فەرامۆش دەکرێت. نووسینە جوانەکان تەلیسم و سیحر و ئەتمۆسفێرێ تایبەت بەخۆیان هەیە، گەڕان و ئەودالبوونی تێدایە کە زۆرجار بەگەڕان و ئەودالبوونی سۆفییەکان دەچێت.“شبلی”دەڵێت: (ئەمە مەجنونی بەنی عامیرە، ئەگەرلەبارەی لەیلاوە پرسیاری لێکرابا، دەیگوت من لەیلا ـ م، لە لەیلا ـ دا خۆی غایب دەکرد تا دیمەنی لەیلا بهێڵێتەوە، لەهەموو مانایەک غایب دەبوو بێجگە لە لەیلا و هەموو شتەکانیشی بەلەیلا دەبینی). لەقوڵایی ئەدەبیاتی جدی و جواندا، لەدەستدان و نەبینینەوەی شتێک یان شتەکان هەیە، کردەی نووسینیش وەک گەڕانی مەجنونە بەشوێن لەیلادا، عەشق و سەوداسەریی نووسەرە مەجنون ئاساکانە کەدەیانەوێت لەیلا ـ یەکی نەبوو بدۆزنەوە، یان دەیانەوێت لەیلا ـ یەک بدۆزنەوە کەئەوان پێیانوایە هەیە. بەبۆچوونی من بۆ ڕامکردنی جوانییەکی نەبینراو، دەبێت بەشوێن پێوەندییە نهێنی و پەنهانەکانی نێو شتەکاندا بگەڕێین، بەشوێن دۆزینەوەی خەیاڵێکی بێکۆتادا ئەودالْ بین، دوورکەوینەوە لەڕۆتیناتی واقیع و هەوڵ بدەین دنیایەک لەتاڵەهەوداکانی تێشک و تەم و شتە نەبینراوەکان بچنین، ئاشکراشە ئەگەر دروستکردنی دنیایەکی جیاوازی ئەدەبی لای نووسەرانی تەقلیدخواز و مۆمیاکراو و عەنتیکەو داوەڵەکانی دنیای بەناو ڕۆشنبیریی ئەمڕۆ وەهم بێت، ئەوە لای نووسەرانی موجازیف و موغامیری ڕێگە مەجهولەکان نەبینراوەکان، کەشفنەکراوەکانی ئەدەبێکەکەبیەوێت جوان و چێژبەخش بێت، خودی ئەم دنیا ئەدەبییە ناشرینەی ئەوان، واقیعێکە کەدەمێک ساڵە سەردەمی بەسەرچووە و بۆتە مۆدێلێکی یەکجار کۆن. ئەمە نەک هەر لای ئێمە بەڵکو لەدنیادا وایە، تەنانەت لەبواری هونەریشدا، دەرهێنەرەی بەتوانای جەزائیری (محەمەد ئەلئەخزەر حەمینا) خاوەنی فیلمی (بەسەرهاتی ساڵەکانی پشکۆ)، سەبارەت بەهونەری جەزائیری دەڵێت ”هونەری جەزائیری لەزەلکاودایە“ ئیدی لای ئێمەش زۆر کەسانی وریامان هەن، ئەو زەلکاوە دەبینن کە ئەدەب و هونەری کوردی تێدا دەگەوزێت. ئیدی هەش بەسەر نێوەندی ڕۆشنبیری وڵاتێک کە پارەی خەیاڵی بۆ فیستیڤاڵی بێمانا و یادکردنەوەی نووسەر و هونەرمەندە مۆمیاکراوە عەنتیکەکانی ئەدەب و هونەر سەرف دەکات، لەکاتێکدا هەموو ئەوەی کەلەگەڵیان نییە بەئەدیب و هونەرمەندان و نووسەرانەوە بەر نەفرەتی فەراعینەی بەناو ڕۆشنبیری ئەوان کەوتوون و دەکەون.